

Zeidler Miklós

HONVÉD ÁLL A KILIMANDZSÁRÓN?

Egy különös beadvány a Külügyminisztérium irattárában

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött, két világháború közötti időszakra vonatkozó külügyi anyagnak több mint 1100 folyóméternyi irattömegéből kétszomonyit foglal el az a gyűjtemény, amely az 1920–30-as években a Külügyminisztériumhoz eljuttatott „különböző tárgyú töredékes iratokat, beadványokat” tartalmazza. (Némelyiket eredetileg nem a Külügyminisztériumnak címezték, s csak később továbbították őket más minisztériumokból, püspökségekről, a kormányzói kabinetirodáról – „illetékesség” okán – a Dísz térre.)¹

E beadványok – természetük szerint – igen változatos képet mutatnak. Az újabb levéltári rendezés² nyomán az I. részben (56. csomó) kisebb jelentőségű, nagyrészt töredékes hivatali dokumentumok (belső rendeletek másolatai, minisztériumi átiratok, protokolláris tárgyú feljegyzések, személyzeti iratok stb.), valamint magánlevelek és egyéb személyes iratok kaptak helyet; többek között egy terjedelmes kézirat Csehszlovákia születéséről és két háború közötti történetéről.³ A II. rész (57. csomó) jóval vegyesebb anyagot tartalmaz; ide kerültek a laikusoktól érkezett külföldi levelek.

Utóbbiak között panaszos, vádaskodó és feljelentő levelek éppúgy előfordulnak, mint anyagi támogatást célzó kérelmek és állásért vagy megbízásért való folyamodványok. Egy Erdélyből küldött levelezőlapról akasztott pálcikaember néz vissza, s a szövegből kiderül, hogy a levélíró a „hazaáruló”, „valutacsempész osztrák zsidó” Hitlert juttatta ily módon a bitóra.⁴ Egy másik beadványban Zsíros István nyugalmazott tüzérezredes számolt be 1930 nyarán Jugoszláviában szerzett általános tapasztalatairól.⁵ A levelek többsége azonban a kormány bel- és külpolitikai

¹ Az iratok lelőhelye: MNL, OL, K 59, 56–57. cs., 1918–1944–29. tétel: Különböző tárgyú töredékes iratok, beadványok 1918–1944 és év nélkül, I–II. rész. A külügyminisztériumi levéltár 1918–1945 közötti teljes iratanyagában a központi igazgatás archívuma 486,37 folyómétert, a külképviselteké 626,86 folyómétert tesz ki.

² A külügyi fondok referense, gondos őre és legjobb ismerője a nemrégiben elhunyt *Nagy Ferenc* levéltáros (1949–2012) volt, aki 1991-től két évtizeden át kezelte a gyűjteményt. Ő végezte az archívum anyagának átrendezését, ő állította össze a Külügyminisztérium központi és külképviselati iratainak két új repertóriumát (*Nagy Ferenc* 2003; *Nagy Ferenc* 2007), és ő segítette – mindig készségesen – a kutatókat tanácsaival, ötleteivel és az iratok gondos előkészítésével.

³ MNL, OL, K 59, 56. cs., 1918–1944–29–I. rész, sz. n. 1082–1337. A kézirat csonkán maradt fenn, szerzőjét és címét nem ismerjük, a 321 számozott lap közül az első 67 hiányzik. Feltehetőleg 1944-ben vagy 1945-ben készült – a jegyzetek között hivatkozás található egy 1944-ben megjelent műre –, későbbi esetleges megjelenéséről nincs tudomásunk.

⁴ Rácz Kálmán levele a külügyminiszternek (d. n.). MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 18.

⁵ Zsíros István „szigorúan bizalmas jelentése a magyar–szerb barátság és a magyar integritás lehetőségéről”. Budapest, 1930. augusztus 17.–szeptember 22. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 292–300.

tevékenységével kapcsolatos javaslatokat tartalmazott. A szerzők egy része világpolitikai tárgyú töprengéseit vetette papírra, mások keresztény vallási intelmekkel látták el a kormány tagjait, megint mások naiv javaslatokat terjesztettek a külügyminiszter elé a világbéke megteremtéséről és a magyar diplomácia irányvételéről, vagy tanácsokat adtak a területi revízió megvalósításához. S vannak a levelek között olyanok is, amelyekből ma már bajosan lehet rekonstruálni a szerző szándékait. Az olykor követhetetlen szövegfolyamok, máskor egymást kergető, de egymást soha utol nem érő gondolattöredékek, megint máskor monomániásan ismételt, magukba visszaforduló szöfűzések leginkább egy-egy árnyékba boruló elme (mellék)termékeinek látványai.

A külügyminisztérium hivatalnokai számára az iratkezelés rutinszerű feladatai közepette bizonyára némi felüdülést jelentettek azok a különös, nemegyszer megmosolyogtató beadványok, amelyek e dilettáns diplomatáktól és politikusoktól származtak.

Az 1920-as évek első felében kitartó levelezője volt a külügyminisztériumnak az Egyesült Államokba szakadt Bauman Márton, aki beadványait „Nagyalkotto”, „Tervbeado és a Világbéke Létrehozója”, „Keresztény Felmarsolt Táborkok”, „Ő Szentcsége a Romai pápa, Zászlo tartoja”, „Utoro-iro-Terv-a.hitt.honf.v.magyar-polgar”, „Ker.F.Főcsászár”, „Őnként-j.uttóro-iro-Terv-a.-hitt.honf.atya”, „Kor. Fel. Tor.” és „M. R. K. N.” jelöléssel látta el – hogy a magamagának adományozott számtalan címe közül csak néhányat említsünk. Bauman eleinte szerény kérésekkel állt elő: mindössze egy „inteligenes” lakás kiutalását kérte Clevelandben, valamint „10 Hordo jobborrtt, 5-hordo Tokait, és 35-Vörösbikavértt”, egyben javasolta, hogy a borospalackokat bízzák Marcsinko József plébánosra, aki hamarosan amúgy is visszahajózik Amerikába. Ezenkívül mellékelte 12 szakaszból álló, „Anyám, Anyám siro anyám, / Hely de sokat gondoltá rám” kezdetű versét is.⁶ Később azonban vérszemet kapott, s egy hónap múltán már kormányzati kinevezéseket eszközölt. Intézkedései értelmében „Grof Hortyi Miklos” távozni kényszerült az Afrikai Tartomány főparancsnoki posztjáról, s „az „E[gyesült] Magyar Birodalom Vizi Tengeri Főparancsnokká” neveztetett ki, míg helyébe – a két hónappal korábban sajnálatosan elhalálozott – Kövess Hermann tábornagnak kellett (volna) lépnie.⁷ A következő év tavaszán Bauman elkészítette ünnepélyes budapesti fogadtatásának forgatókönyvét, valamint Hont vágyo magyar címmel egy verset is írt magáról – az „Egyesült Magyar Birodalom” jövődöbeli „Szent Márton Császáráról” –, s mindkettőt elküldte a külügyminisztériumnak.⁸ A külügyminisztérium anyagában még jó néhány levele maradt fenn, ám minden jel arra mutat, hogy „Onkent-j.uttoro-iro-Terv-alkotóhitterito-honfoglalo-Kereszteny O.Fens.Felkent-apostoli Elso Bauman Márton uralkodo” sohasem lépett többé Magyarország földjére.⁹

Horthy kormányzó volt a címzettje annak a levélnek, amelyet a Hirth Ádám küldött Brassóból 1933 februárjában. Ebben a szerző beszámolt álmáról, melyben megjelent neki Jézus, s feltárta előtte jövőjét: eszerint Hirth 1934-ben elindul az Északi-sarkra, útközben a Jeges-tengernél feleségül veszi Inelt (?), együtt bejárják a világot, majd egy Pátia nevű készülékkel eljutnak a pólusra. Jézus ezután felszólította Hirthet, hogy keresse fel a magyar kormányt, s kérjen tőle támogatást magasztos küldetéséhez. Hirth szót fogadott, első két levelére azonban – melyeket még 1932-ben

⁶ Bauman Márton levele Scitovszky Tibor külügyminiszternek. Cleveland, 1924. október 14. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 509–512.

⁷ Bauman levele Scitovszkynak. Cleveland, 1924. november 14. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 515.

⁸ Bauman levelei Scitovszkynak. Cleveland, 1925. május 20. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 532., 537.

⁹ Bauman további leveleit lásd MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 513–514., 522–531., 533–536., 538–539., 572–576.

tett postára – nem kapott feleletet, s most arra kérte a kormányzót, egy hónapon belül adjon neki választ, ellenkező esetben más országhoz kell fordulnia, hogy beteljesíthesse az isteni csodát. Hogy mi volt a misszió lényege, és mi lett volna az „isteni csoda”, sohasem derült ki – és Hirth küldetésének további fejleményeiről sincs tudomásunk.¹⁰

1934 végén, néhány nappal a karácsonyi ünnepek előtt újabb különös levél érkezett a Dísz térre, ezúttal a Lipótmezőről. A szerző – aki „Árpádházi Szent Pertinger (?) Vajdics István Lajos kir. Princ” néven szignálta levelét – bizalmasan közölte Kánya Kálmán külügyminiszterrel, hogy pillanatnyilag „Horthy volt kormányzó”, Bethlen István és Gömbös Gyula társaságában lipótmezői elmeogyógyintézet III. osztályán van „internálva”. Kánya közbenjárását kérte az intézetből való elbocsátásához, valamint igazolást arról, hogy „jogosult vagyok a Miniszterelnökségre felmenni, ott mindaddig maradni, amíg politikai munkáimat befejezem”. A hercegnek feltett szándéka volt, hogy legjobb tudása szerint szolgálja hazáját, s a politikai szerepvállalástól sem zárkózott el. Mint írta: „Ha kell, én magam veszem át Magyarország miniszterelnökségét, de azután mi jön!”¹¹

Öt évvel később – a lengyel összeomlást követő napokban – Weisz Sándor ragadott tollat, hogy egy ötlettel szolgáljon a külügyminiszternek. Weisz azt jósolta, hogy Németország vereséget fog szenvedni, területét felosztják, s úgy vélte, ez alkalmat ad arra, hogy Magyarország tovább gyarapítsa területét: „Elsősorban vissza kell követelni Lajtabánságot, más szóval a Burgenlandot – írta Weisz –, melyet az osztrákok loptak el tőlünk és amelyet Hitler úr, mikor a szülőhazáját hozzászította a Reichhez, elfelejtett nekünk visszaszolgáltatni. Ezen túlmenően azonban még egy követelésünk lehet, sőt kell is, hogy legyen. Magyarország, ha úgy akarja, közös határt teremthet magának a Svájjal, mely rá van szorulva magyar agrárcikkekre és mely ily módon tranzitmentesen importálhatná azokat.” Ennek érdekében egy területsávot kívánt kihasítani Ausztriából. „Ez a földszáv Ausztria legvadregényesebb részén vezetne keresztül, ezen visz át a vonat Budapesttől Párizsig, és az ezen földszávon fekvő helyiségek nyaralás és téli sport üzése szempontjából nagy anyagi előnyöket jelentenek ránk nézve.” Erkölcsi gátlásoknak nincs helyük, vélte Weisz, hiszen az első világháború után Ausztria is „unfair” módon járt el Magyarországgal szemben. „Ha szabad volt Ausztriának elrabolni a Burgenlandot, akkor ő se panaszkodjék, ha adandó alkalommal mi is leakasztunk magunknak egy darab Ausztriát” – zárta fejtegetéseit a levélíró.¹²

Mint a fentiekből is látható, a Dísz térre érkező beadványok egy része kissé elrugaszkodott a realitástól. A külügyi tisztviselők némelyiket ennek megfelelő jelzéssel látták el, s úgy tűnik, egy külön gyűjteményt is nyitottak a hóbotos irományok számára. A fennmaradt dokumentumok közül 15 kapott ilyen különleges minősítést: 4 levélre az „örültek dossziéja”, 3 levélre a „bolond csomó” felirat került, 2 beadványt „bolond dosszié” megjelöléssel továbbítottak, 1-1 küldeményt pedig „bolond iratsomó”, „bolondok dossziéja”, „bolond fascikulus”, „gyengeelméjük dossziéja”, „örült[ek refe]rense” (?), illetve „névtelen fasciculus” jelzéssel láttak el.

Az iratok túlnyomó része iktatatlan, s nincs nyoma annak, hogy a beadványokra valaha is választ küldtek volna. Mindez arra utal, hogy a külügyi tisztviselők nem kívántak levelezni a szerzőkkel, s a beadványokat talán csak szórakozásból őrizték meg. Erre enged következtetni az a körülmény

¹⁰ Hirth Ádám levele Horthy Miklós kormányzónak. Brassó, 1933. február 16. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 302–303. Kormányzói kabinetiroda, 2259/1933. sz.

¹¹ Árpádházi Szent Pertinger (?) Vajdics István Lajos levele Kánya Kálmán külügyminiszternek. Budapest, 1934. december 17. (?). MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 371–373.

¹² Weisz Sándor levele Csáky István gróf külügyminiszternek. Párizs, 1939. november 17. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 77–78. Eredeti kiemelések.

is, hogy a különleges minősítéssel ellátott iratok nagy többségét a szarkazmusáról és csípős nyelvről is ismert Kánya Kálmán külügyminisztersége idején, 1933 februárja és 1938 novemberé között iktatták az „örültek dossziéjába”.

Az „örültek dossziéja” legvastagabb iratkötege Küzdényi Szilárd, a Szolnok–Csongrádi Tisza-balparti Ármentesítő Társulat nyugalmazott igazgató főmérnökének leveleit tartalmazta. Küzdényi 1934 novemberében kezdte elárasztani a kormányt irományaival. Mint első beadványában írta: „Végre egyszer már zárja le az emberiség az ősi, még vadállati sorsból napjainkig tartott bestialitás, a vad ösztönök uralmának korszakát. [...] A természetes, egészséges, becsületes józan ész orvosolja a bajokat, minden bajt. Ez azt mondja, hogy az emberiség társadalomban él. Társas lény. Társas, szociális összhangban, egymást kiegészítő, egymás javát szolgáló, egymást megértő munkával elégítheti ki legjobban, legbőszésebben, leggyorsabban, legmagasabb fokban az életszükségeit. Jó testvérként, jó barátként kell élni az emberiségnek, és nem egymást leigázó, kizsákmányoló, élősd, rossz lelkű ellenségnek.”¹³ Küzdényi létre kívánta hozni „a közép-európai államok szövetségét”, „akár csak a szomszéd testvérnépekkel, akár az Égei-tengertől a Balti-tengerig, 10-15 kisebb-nagyobb, összesen kb. 100 milliós nép közt” – de azt már nem fejtette ki, miképpen lehetne előkészíteni egy ilyen mértékű politikai változást.¹⁴ E jóra való, naiv idealizmus későbbi írásait is áthatotta, majd egyre erőteljesebb vallásos hangvételt kapott. A szerző 1935 nyarán egész sor politikai kalauzt írt Az Igaz Út a miniszterelnök számára, Az Igaz út a pénzügyminisztérium számára stb. címmel.¹⁵

Szorgalmas levelező volt Spoljár János „feltaláló, többszörös Patent tulajdonos” is, aki Detroitból küldte panaszos és dühödt gyalázkodásait a különböző budapesti kormányzervekhez. Leveleiben rögeszmésen emlegette – minden oldalon többször is – a „hiéna hazaáruló zsidó rablóbandát”, amelynek Széchényi László washingtoni követtel együtt valamilyen homályos szerepe volt az ő közelebről nem ismertetett félreállításában, „250–300 ezer dollár értéket meghaladó” találmányainak állítólagos eltulajdonításában és az 1927-ben New Yorkban felállított Kossuthszobor céljára folytatott pénzgyűjtő akció feltételezett visszásságaiban.¹⁶

Egészen egyéni írásmód jellemezte Mikula György, Ung megyei születésű, ruszin nemzetiségű volt magyar állampolgár leveleit. Mikula képtelen volt belenyugodni a történelmi Magyarország felbomlásába, és a békés revízió helyett a mielőbbi fegyveres leszámolást szorgalmazta. Mint írta: „Én Nem Egyezek Belle a Revizioba) Nekem Revizio Nem Kell) En Kovetelek wisa a Magyar Hatarokat) Es a Kárt Muszj Meg Fizetni) [...] Én Minden Egyes centiméter” wisa Követtelem) [...] Eddik En csak pofonokat osztotam” de azutan Fogok züzni Törni A Fejuket”) ugy mint A Huszarok tetek”. Rendíthetetlen irredentizmusában megerősítette egy isteni megnyilatkozás is, amely a newarki görögkatolikus templomban érte őt. „En Bizonóm a Minden Hatto Istenben”, Hogy Magyar Órszág Es ANemzetisegek Lesznek Egyut) Nem sokara”) A Hatarok Lesznek A Kárpatoktul, Belgradik) es A Fekette Tengertul Fiume Tenger Partik) ez olyan Órszáglesz ” hogy Nemlesz Parja A wilagon”) ót különféle Nemzetisegek Lesznek” Külön Élnek” Más A Nyelvuk” tehát az ugy fog kinezni” mint egy Rozsa Kert”)Parradicsm Kert) Errövs Lesz

¹³ Küzdényi Szilárd memorandumai. Nádudvar, 1934. november. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 177–196. Idézet helye: 177.

¹⁴ Küzdényi levele Kányának. Nádudvar, 1934. november 26. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 176.

¹⁵ Küzdényi levele Kányának. Nádudvar, 1935. július 23. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 398–423.

¹⁶ Spoljár János levelei. Detroit, 1926. október–1927. augusztus. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 159–173., 355–368.

A leg szep Zászló A wilagon" (Piros Fehr Zolt) és A Leg tisztáb" Awilagon) semé pizok Nem tap-
pat Rája)".¹⁷

Sajátos hangulatú leveleket intézett a külügyminiszterhez Nemes Deák Dezső is. Az egykor jobb napokat látott „életművész, katonai tanácsadó, költészet mestere, remekíró, bölcsész és fel-
találó”, aki ekkor már a józsefvárosi Erzsébet Szeretetotthon lakója volt, hamar bizalmába fogadta
Kánya Kálmánt, és szívesen beszámolt neki álmairól, látomásairól, irodalmi és egyéb mindennapi
élményeiről. Kánya azonban – mint az köztudomású – még postai úton sem volt vevő az ilyes-
mire, s valószínű, hogy mind Deák versei, mind „a vízben el nem merülő automobilonok segélyé-
vel építhető hidak eszméje”, mind az 1948-ban Magyarországon – természetesen Deák igazga-
tása alatt – rendezendő Világkiállítás gondolata hidegen hagyta őt.¹⁸ Deák utolsó levele valóságos
panaszáradat volt, melyben saját sanyarú sorsát a „reback-lovagok” tündöklésével vetette össze:
„Olyként vagyok, mint a muskátli, csupa csalántól körülvéve. Oly papírra kell írnom, amely szem-
métdombra volt szánva, rongyos szélekkel, én ollóztam le a szakadt, hasadt darabokat. [...] 75-
dik életévem felé tartok, mint ősi magyar családból származom, és remekíró volnék, de még a lá-
bamat sem fürösztettem a Balatonban, ugyanakkor, amikor egész Budapesten alig van zsidó
hölgy és fi, hogy ne nyaralt volna legalább egy hónapon át valamely balatoni vagy más kies für-
dőhelységben. Persze egy magyar remekíró élete rongy, tehát nem fontos. Nem Árpád, hanem
Rothschild Jakob alapította Szent István országát.” Deáknak egyformán fáj, hogy 1. a hős kalo-
csai érsekről, Tomori Pálról nincs elnevezve hozzá méltó közterület, 2. a városligeti Weingrub-
féle uzsonnázóhelyen és a Központi Tejcarnokban felháborító – ti. zsidóbarát és keresztényel-
lenes – a kiszolgálás, 3. a szolgálatos előszobaitkár a rendőrségre telefonált, amikor Deák
a beküldött politikai költeményének fogadtatása felől kívánt érdeklődni a polgármesternél, 4. az
új (zsidó) háztulajdonos kitette őt lakásából, amiért szóvá tette, hogy egy díszvacsorán az egyik
zsidó meghívott gúnyos versikét faragott, melyben majomnak nevezte a grófokat a tábornoko-
kat és a papokat.¹⁹

Egészen más modorban íródott az a levél, amelyet Nicolae Berceanu román „katonai feltá-
láló” intézett Károlyi Gyula gróf miniszterelnökhöz 1932 őszén. Berceanu közölte, hogy sikerült
kifejlesztenie a világ legtökéletesebb fegyvereit, ráadásul olyan kiképzési tervet dolgozott ki,
amely bármely hadsereget képes legyőzhetetlenné tenni. A levélíró elismerte, hogy a felfegyverzés
és a hadviselés nagy anyagi áldozatot követel, a költségek előteremtésére azonban szintén volt
ötlete. Feltalálta ugyanis azt a módszert, melynek révén olcsó fémekből aranyat lehet előállítani,
s egy másikat is, amellyel egymillió aranyfrankot 15–20 millió aranyfrankká lehet változtatni.
Berceanu mindezt kész volt felajánlani a magyar kormánynak, s cserében csupán annyit kért, ko-
ronázzák őt Magyarország királyává. Erre az esetre még azt is megígérte, hogy a kormányfőt azon-
nal kinevezi valamelyik európai ország uralkodójává. Búcsúzóul Berceanu biztosította Károlyit,
hogy világhéletteben nemesen viszonyult a magyar nemzethez, majd udvarias búcsúzással zárta
sorait.²⁰

¹⁷ Mikula György levele Kányának. Jersey City, 1934. október 1. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 251–252.
Mikula további leveleit (1934. szeptember–1935. november) lásd MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 261–268.,
502–506., 602.

¹⁸ Nemes Deák Dezső levelei Kányának. Budapest, 1936. június 3.–július 2. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n.
561–563., 566–567. Idézetek helye: 561.

¹⁹ Deák levele Kányának. Budapest, 1936. augusztus 4. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 369–370.

²⁰ Nicolae Berceanu levele Károlyinak. Bukarest, 1932. szeptember 3. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 313–
314.

A „bolond csomó” ismertetése nem lenne teljes, ha nem ejtenénk szót Sturza István, „uj lelkes izraelita” és „Isten II. igazi ostora” beadványairól. Sturza, aki az első világháború után Magyarországra özönlő menekültek elhelyezésére szolgáló, angyalföldi Madarász-telep egyik pavilonjában lakott, saját bevallása szerint már 16 éves kora óta foglalkozott „fejedelmi tervekkel és gondolatokkal”, egy méltányosabb, zsarnokság és nyereszkeség nélküli világrend, afféle „Isten országa” eljövételét hirdette. Az Úr előtte való megnyilatkozásaira és rendelkezéseire hivatkozva azt tanította, hogy ki kell vágni a sátán gyümölcstelen fáját, el kell törölni a határokat, meg kell szüntetni a kizsákmányolást, s mindenkit a megélhetését biztosító fizetéshez kell juttatni. Végül egy apokaliptikus vízió felidézésével figyelmeztette a közélet csúcsain állókat, hogy „ha még egyszer háború lesz, még a szopós gyermek sem marad meg az uralkodók osztályából”.²¹

*
**

Az irategyüttesben fennmaradt egy különleges beadvány, amelyben a veszprémi illetőségű Pósa Endre – a Horthy-korszak ismert revíziós követelésein túllépve – az afrikai kontinensen végrehajtandó magyar terjeszkedés programját fogalmazta meg.

De ki volt Pósa Endre? S vajon mi készítette arra, hogy egy ilyen horderejű, sokféle nagyhatalmi érdeket érintő – és sértő – tervvel álljon Kánya Kálmán külügyminiszter elé, aki köztudomásúlag nemigen kedvelte a dilettánsokat, s még a diplomáciában jártas magyar és külföldi kollégáin is szívesen köszörülte a nyelvét?

Pósa Endre (Veszprém, 1862–1941) a református Posch család ifjabbik fiúgyermeké volt. Gimnáziumi tanulmányait a helybéli piaristáknál kezdte meg, 13 éves korában azonban kimaradt az iskolából, s fiatal éveit jobbra vándorlással teltek. Kitanulta az aranyozó, a dobozkészítő, a nyomdász és a könyvkötő szakmát, előadásokat hallgatott a budapesti orvoskaron, s volt vásáros, kubikos, fuvaros, medikus, színházi kellékes és vasútépítő. 1883-ban végleg visszatért szülővárosába, ahol kiváltotta az iparendélyt, és könyvkereskedést nyitott. Első üzlete a Templom utcában működött, 1889-ben a Piac térre költözött, néhány évvel később pedig már a Rákóczi tér (ma Óváros tér) 3. sz. alatt álló, ma Pósa-házként ismert palota vár felőli szárnyában bérelt üzlethelyiséget. Ezt az épületrészt az 1900-as évek elején bankkölcsönből meg is vásárolta. Időközben fióküzletet nyitott Andocson, Zircen és Várpalotán is. Időközben tagja lett a városi képviselőtestületnek és a vármegyei közgyűlésnek is.

A 20. század első évtizedében Pósa már köztisztviselőként álló polgára volt Veszprémnek, és egyre több közeleti funkciót vállalt. A képviselőtestület mellett tagja lett a helyi kamarának, megválasztották a veszprémi hitelszövetkezet pénztárnokává – később a felügyelőbizottság elnökévé –, 1908-ban pedig többedmagával megalapította a magyar nyelvű irodalmi termékek terjesztését és a magyarosítás előmozdítását célul tűző Magyar Közművelődési Egyesületet, melynek alelnöke, majd elnöke lett. Az ő nyomdájában készült több hivatalos kiadvány és számos helyi lap – 1848, Jeruzsálemhegyi Harangszó, Közművelődési Közlemények, Veszprémi Ellenőr, Veszprémvármegye, Veszprémvármegyei Népoktatás, Veszprémvármegyei Tanügyi Közlöny –, az Iparosok Lapja és a Veszprémvármegyei Kisgazda megjelenésében pedig szerkesztőként, illetve felelős szerkesztőként is része volt. 1919-ben Pósa is ott volt a veszprémi kömmün által összegyűjtött túsok között, az év második felétől pedig az országos politikába is módja volt beleszólni a kisgazdapárt Rubinek Gyula-féle szárnyának egyik háttéremberként. Helyi nimbu-

²¹ Sturza István csonka levele (d. n.) MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 379.

szát növelte, hogy ő kezdeményezte a veszprémi Regina Mundi plébániatemplom 1925-ben felszentelt nagyharangjának öntését. Aktív társadalmi szerepvállalása ellenére azonban nem került be az 1929-ben megjelent, Veszprémmegyei fejek című kötetbe, amely alcíme szerint „a vármegye egyházi, hivatali, tudományos, társadalmi és közgazdasági reprezentánsairól” – köztük 138 veszprémi kiválóságról – közölt rövid arcképes életrajzot.²²

Pósa az 1920-as évek végén Balatonalmádiban is fióközletet nyitott, abban a házban, amelyet már jó néhány éve afféle pihenőhelyként használt. Itt ismerkedett össze Kánya Kálmánnal, aki – miután 1933 elején átvette a Külügyminisztérium irányítását – ugyancsak Almádiban bérelt nyaralót. Valószínű, hogy a több évtizedes szorgalmas munkát megkoronázó üzleti siker és a szülővárosában élvezett társadalmi presztízs, valamint az előkelő személyiségekkel való alkalmankénti találkozások hitették el Póssával, hogy ki kell lépnie a világpolitika színpadára, és kezébe kell vennie az ország ügyeit.

Pósa Endre említett beadványa összesen öt tételből áll: a szerző Kánya Kálmán külügyminiszterhez intézett levele (Veszprém, 1935. július 15.)²³ mellett megtalálható a szerző két nyomtatott memoranduma – Foglalkozás az 1935. év májusban fennálló helyzettel (Veszprém, 1935. május 18.)²⁴ és Pár szó. Miért kell Európában az államoknak – elsősorban a kisországoknak egymáshoz közeledni? (Veszprém, 1935. június 29.)²⁵ –, valamint két nyomtatott térkép, melyek közül az egyik a Pósa által elképzelt Páneurópai Unió államainak határait,²⁶ a másik a nekik szánt kelet-afrikai gyarmatok elhelyezkedését ábrázolja.²⁷

Pósa abból indult ki, hogy Közép-Európa államainak többsége – Svájc, Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Románia, Bulgária és Görögország – területéhez és mezőgazdasági adottságaihoz képest túlnépesedett, s népességtöbbletének levezetéséhez gyarmatokra, „földkiegészítő területekre” van szüksége. Úgy vélte, erre az Abesszíniától Mozambikig húzódó kelet-afrikai övezet a legalkalmasabb, s az itt uralkodó gyarmati hatalmak hajlandók is lesznek lemondani külbirtokaikról.

Pósa nemcsak fontosnak tartotta, de kimondottan sürgette a gyarmatok megalakítását, mert úgy vélte, csak ilyen módon lehet csökkenteni az európai kontinensen felgyülemelő politikai feszültségeket. Márpedig – mint írta – Ázsia feltörekvő népei olyan hatalmas demográfiai és gazdasági fejlődésen mentek át, ami komoly potenciális fenyegetést jelent Európa számára.²⁸ Ráadásul számolni kell azzal is – vélte Pósa –, hogy Japán és Kína akciószövetségre lép az ugyancsak terjeszkedni vágyó szovjet és német birodalommal. Egy ilyen területfoglaló háború esetén „az orosz elfoglalná ma a Kisantant birtokában levő Besszarábiától le az Adriáig levő területet, ahol csak szlávot lel, – a német Csehországot és Ausztrián keresztül le a Balatonig levő részt, ahol csak németet talál, – sárga faj Japán-Kína stb. a Keletet stb. stb.”²⁹

²² Hahn Ferenc – Zsadányi Oszkár 1929. Pósa Endre életrajzi adataihoz lásd Bándi László 1989; Gutheil Jenő 2008; Hamar Imre 1994; Rainer Pál 2010: 52.

²³ MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 4–5.

²⁴ MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 462–463.

²⁵ MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 464–465.

²⁶ MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 460.

²⁷ MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 461.

²⁸ Pósa Endre: Pár szó. Miért kell Európában az államoknak – elsősorban a kisországoknak egymáshoz közeledni? Veszprém, 1935. június 29. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 464–465.

²⁹ Pósa Endre: Foglalkozás az 1935. év májusban fennálló helyzettel. Veszprém, 1935. május 18. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 462.

A rá jellemző sajátos stílusban Pósa arra is figyelmeztetett, hogy a keleti birodalmak néme-lyike már korábban is megpróbálkozott Európa leigázásával: *„már volt kóstoló, egy kis kiránduló Dzsingis Kán idejében Batu Kánnal, amikor e kis kirándulásban az ázsiaiak Európa jó nagy részét tették kopárrá. Persze, ilyenekkel nem foglalkozik minden ember sajtója se – és elterelődik a polgárok figyelme, s már így nem veszi észre azt, hogy hát ha mi egymással cicázunk is, – azért a fergeteg, a vihar közeledik, – rohamosan közeledik. –”*³⁰

Pósa veszedelmesnek tartotta, hogy „ma Európa kis népei egymást marják”, s úgy vélte, „ha sürgősen nem iparkodik Európa tömörülni, [...] úgy 20 év múlva jön egy új tatárjárás, – Ázsia népei-nek vágya, – Ázsia az ázsiaiaké és legközelebb lévén hozzá Európa, – azt meg is fogja semmisi-teni”. Pósa szerint az európai önvédelem legkézenfekvőbb, önként adódó eszköze a páneurópai gondolat lehetett, s a maga részéről máris meghirdette a „pán-közép-európai” együttműködést a fent említett nyolc közép-európai kis állam részvételével. „A Pán-europisták azok az emberek, akikben van egy kis tudás, – egy kis hazaszeretet” – fogalmazott Pósa. „Akik tudják, mi az a haza, a nép – annak az élete, küzdelme, – valahogy tömörüljenek, – iparkodjanak oda hatni, hogy föl-világosodjanak a népek. Még ma kezdjük a kisországokban. Majd jön a többi utána. [...] Ha a 8 kis ál-lam szövetségre léphet, – sok, igen sok minden megváltozik. Sok mindennek lenne ez a kezdete!”³¹

Pósa tehát javasolta, hogy Svájc, Ausztria, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Románia, Bulgária és Görögország *„lépjen szövetségre egymással – és kérjen üres területet a népfölös-legei számára azoktól, – akiknek van sok üres területük. Ez oly egyszerű – ez minden vitatkozást kizár. – Míg el nem lesz minden fuserálva!! –”*³² E „kisegítő gyarmatok” megszerzését követően Pán-Közép-Európa „erős békeszerződésbe” lépett volna a „nagy antanttal”. Ugyancsak a világpolitikai sta-bilitást szolgálta volna, ha Nagy-Britannia átadja Nyugat-Ausztráliát Németországnak, ahol en-nek révén megszűntek volna a „benső forrongások”.³³

A gyarmati területek ilyenén átrendezése Pósa szerint gyors és kedvező eredménnyel járt volna: *„A nyugati hatalmaktól viharfészeknek elnevezett, – összezsugorított országok meg-szűnnének viharfészek lenni. [...] A 8 Pán Középeurópa a tulfegyverkezés helyett telepít; telepíti fölös lakóit az ő gyarmataira. – Németországnak nem a tengeralattjárók fognak eszébe jutni, hanem Nyugat Ausztrália területén levő németjei és hálás szövetségeseik lesznek a nagy antantnak. – Anglia gyarmatbirtokai valamivel kicsinyednének, de erősödnének. A nagy békeszövetség meg lesz. – Szükségtelen lesz a kommunizmus-féle robbanástól félni.”*³⁴

Pósa végeredményben a brit, belga, olasz és portugál igazgatás alatt álló kolóniák (Kenya, Belga-Kongó, Rodézia, Mozambik), protektorátusok (Uganda), befolyási övezetek (Szudán, Abesszínia) és mandátumterületek (Ruanda, Urundi, Tanganyika) kisebb-nagyobb részeit kívánta felosztani a nyolc közép-európai állam között. A legsűrűbben lakott területeken Svájc, Ausztria és Csehszlovákia tűzhetne volna ki a zászlót. Svájcé lett volna a Rudolf-tó környéke, a mai Szu-dán, Etiópia, Kenya és Uganda közös határvidéke. Az egyenlítő táját – s vele a Teleki-vulkánt és a Viktória-tó északi részét – Ausztria vette volna birtokba. A Viktória-tó déli része, a szavannák és a ma világhírű nemzeti parkok körzete Csehszlovákiát gyarapította volna, s a Kilimandzsáró

³⁰ Pósa Endre: Pár szó. Miért kell Európában az államoknak – elsősorban a kisországoknak egymáshoz közeledni? Veszprém, 1935. június 29. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 464. Eredeti kiemelések.

³¹ MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 465. Eredeti kiemelések.

³² Pósa Endre: Foglalkozás az 1935. év májusban fennálló helyzettel. Veszprém, 1935. május 18. MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. 463. Eredeti kiemelések.

³³ MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n.

³⁴ MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29–II. rész, sz. n. Eredeti kiemelések.

tetején is cseh katona sisakján csillant volna meg a napfény. Magyarországé lett volna egész Tanganyika – és talán Zanzibár és Pemba szigete is, bár ez nem derül ki egyértelműen a mellékelt térképről. Jugoszláv külbirtokká lett volna a Tanganyika-tó és a Nyasza-tó közötti széles területsáv: a mai Tanzánia déli és Zambia északkeleti része. Román zászló lengett volna Nyaszaföldön, Bulgária kapta volna meg a bővizű Zambézi tágabb medencéjét és ennek tágabb környékét, Görögország pedig a mai Zimbabwe keleti és Mozambik középső területein rendezhette volna be gyarmati intézményeit. (Lásd a 354. oldalon lévő térképeket.)

A Pósa által mellékelt térképen a pán-közép-európai unió számára kijelölendő zóna észak-déli irányban mintegy 2800 km, kelet-nyugati irányban jó 1000 km kiterjedésű, a teljes terület tehát közel 3 millió km². Az elképzelt „Magyar Kelet-Afrika” – az 1920 óta brit igazgatás alatt álló Tanganyika mandátumterület középső része – észak-déli irányban kb. 350 km, kelet-nyugati irányban bő 1000 km kiterjedésű volt, összesen tehát közel 400 ezer km², az anyaország területének négyszerese. Határa északon Mombasától a Tanganyika-tó északi fertályáig (nagyjából Bururi városáig), délen pedig Dar es-Salaamtól a Tanganyika-tó déli részéig (nagyjából Karema városáig) húzódott volna úgy, hogy valamennyi város s azok szűkebb környéke is „magyar” területen feküdt volna. Keleten az Indiai-óceán, nyugaton a Tanganyika-tó nyugati partvidéke képezte volna a határt. (Lásd a 354. oldalon lévő térképeket.)

A terület nagy része 1000 méter körüli magasságban húzódó fennsík, melynek közlekedési hálózata az 1930-as évek viszonyaihoz képest kimondottan fejletlen volt mondható. Az 1252 km hosszú, még a németek által épített Dar es-Salaam–Morogoro–Kilosa–Dodoma–Saranda–Manyoni–Ikungu–Tabora–Kaliua–Uvinza–Kigoma vasútvonal az Indiai-óceán partvidékét kötötte össze a Tanganyika-tóval. Ebből egy új, már a britek által létesített vonal ágazott el észak felé Taborától a Viktória-tó déli partján fekvő Mwanzáig. Tanga kikötővárosa ugyancsak rendelkezett már vasúti összeköttetéssel a Kilimandzsáró déli lábánál fekvő Moshin keresztül Arusháig. Az óceán partján futott végig a Tanga–Dar es-Salaam országút, ezenkívül számos további fontos közút kapcsolta be a gazdasági vérkeringésbe a partvidék és a fennsík nagyobb településeit. A településhálózat még igen ritkás volt, a városok közül csak néhány érte el a 10 ezer fős nagyságrendet, s ezek külső képe, infrastruktúrája, általános urbanisztikai viszonyai alig emlékeztettek az Európában megszokottakra. Az óceáni partvidéken három nagyobb város volt: Mombasa, Tanga és a főváros, Dar es-Salaam, melynek lakossága 1935-ben már meghaladta a 70 ezer főt. A fennsíkon Tabora, Morogoro, Iringa és Dodoma tűnt ki; utóbbi már egy székesegyházzal is büszkélkedhetett, amelyet 1933-ban szenteltek fel. A Tanganyika-tó keleti partján Karema, valamint a két ikerváros, Ujiji és Kigoma emelkedett ki, míg a tó nyugati, kongói oldalán Kalemie és Moba volt a két legnagyobb város.³⁵

Az új magyar gyarmat gazdasági értéke inkább potenciáljában, mint tényleges erejében rejtett. Az ipar kezdetleges színvonalon állt, a bányászat és a mezőgazdaság valamivel fejlettebb volt, a helybéli munkaerő képzetlensége és a gépesítés szinte teljes hiánya azonban rövid távon lehetetlenné tette a termelés számottevő fokozását. A Magyarország számára kiszemelt terület meglehetősen szegény volt bányakincsekben, csupán az északi területek gyémántlelőhelyei kecsegtettek számottevő profittal. A földek túlnyomó része kihasználatlanul állt, s a vízhiány miatt művelésre és legeltetésre nagyrészt alkalmatlan is volt. Az állattenyésztés szinte kizárólag a szarvasmarha és a zebu tartására korlátozódott, a mezőgazdaság legfontosabb terményei a banán,

³⁵ Oliver Payne 1992: 93–94.

a dohány, az édesburgonya, a földimogyoró, a gyapot, a jamgyökér, a gumifa, a kávé, a kesudió, a kókuszdió, a köles, a kukorica, a pyrethrum, a szegfűszeg, a szizálkender és a tea voltak.³⁶ Tanganyika igazi különlegessége, szinte egyedülálló értéke ekkoriban a szavannák csodálatosan gazdag állatvilága volt. A gyarmati kapcsolat minden bizonnyal megkönnyítette volna az antilopok, bölények, elefántok, gazellák, impalák, oroszlánok, orrszarvúk, vízilovak és zsiráfok magyarországi importját, ami hosszú időre megoldhatta volna a budapesti állatkert beszerzési gondjait.

A fentiekből is látható, hogy Tanganyika inkább nyersanyagforrás és felvevőpiac volt, európaiak nemigen telepedtek itt le. (Az 1931-es népszámlálás Tanganyika egészén 5,2 millió lakost, s köztük csupán 8228 ezer európaít talált – túlnyomórészt briteket és németeket. Ez a szám a következő, 1938. évi összeíráson is csupán 9345 főre emelkedett.)³⁷ Nem bizonyos tehát, hogy a terület alkalmas lett volna – amint Pósa kilátásba helyezte – jelentősebb magyar agrárnépesség telepítésére.

Igen változatos volt a lakosság etnikai, nyelvi és vallási megoszlása. A hagyományos afrikai természetvallások helyét részben már átvette az iszlám és a kereszténység, de ez utóbbiakat bizonyos sajátos, helyi változatokban is gyakorolták. Az őslakosok körében a *lingua franca*ként használt, a bantu nyelvek közé tartozó szuahéli volt a legelterjedtebb, de használatban volt további 42 bantu nyelv (bende, bondei, doe, fipa, gogo, ha, holoholo, dzsidzsi, kagaru, kalanga, kimbu, kongola, konongo, kutu, luguru, makunducsi, mamba, mbunga, mtangata, ndamba, ngulu, nhwele, nonda, nyamvézi, pare, pema, pimbve, rangi, rimi (nyaturu), rungva, szagala, szegedzsu, sambala, tabva, tetela, tongve, tumbatu, tumbve, ungu dzsa, vinza, zaramo, zigua), továbbá három kúsita nyelv (alagva, burunge, mbugu), két nílusi nyelv (datoga, maszáj) és egy koisan nyelv (szandave) – melyek mögött még ennél is jóval több törzsi identitás volt jelen (elsősorban a szukuma, a nyamvézi, a bena, a csaga, a haja, a hehe és a makonde), a dialektusok száma pedig több százra rúgott.³⁸ Ez mindenestre alkalmat adott volna a magyar gyarmati igazgatásnak, hogy bebizonyítsa, miként képes kormányozni és civilizálni idegen nyelvű és kultúrájú népeket.

Rövid kitérésként érdemes megemlíteni, hogy Pósa már 1934-ben foglalkozott a kelet-afrikai gyarmatosítás gondolatával, amikor egy kis füzetben – Jabez Thomas Sunderland amerikai unitárius lelkész hatására – a munka és a jólét kérdésének nagy összefüggéseit tárgyalta.³⁹ Pósa úgy vélte, megalkotásra vár a „legújabb kor népvándorlási terve”, melynek első feladata lesz a túlnépesedett közép-európai országokat kell kárpótolni, s a „gyarmat nélküli, civakodásra utalt, [...] bővebb fejlődésre nem alkalmas, kicsi területre összeszorított nemzeteknek [...] Kelet-Afrikában helyet adni”.⁴⁰ Mindezt a nagyhatalmak közreműködésével képzelte el, de nem hagyott nekik sok időt a töprengésre. Mint írta: „az 1934. év közepén már okvetlen *el kell kezdeni* a Földgömbön a területrendezést úgy, hogy a Földgömb ismert népei beosztásukban is megélhetésre találjanak”.⁴¹ Az első tanácskozást – melynek tárgya a kelet-afrikai gyarmatok újraosztása lett volna – Pósa Genfben gy Budapestre kívánta összehívni. A füzet végén közölt térképen – mely részleteiben

³⁶ Laura Kurtz 1978: 6–7.; Oliver Payne 1992: 89–90. A pyrethrum (*Chrysanthemum cinerariaefolium*, népies nevén: temetővirág) a krizantémfélék családjába tartozó évelő növény, amely nagy koncentrációban tartalmazza a piretrin nevű, általános rovarölőként is használt méreganyagot.

³⁷ C. Clagett Taylor 1963: 27.

³⁸ Christopher Moseley – R. E. Asher 1994: 81., 83., 86., 88. térkép. A bantu nyelvek más logikájú osztályozásához lásd Fodor István 2007: 29–43., 65–177. A legnépesebb törzsek elterjedéséhez lásd Laura Kurtz 1978. Különösen 19., 32–33., 69–71., 115., 150–151., 202–204.

³⁹ Pósa Endre 1934.

⁴⁰ Pósa Endre 1934. 22–24.

⁴¹ Pósa Endre 1934. 24. Eredeti kiemelés.

kissé eltér az 1935. évi memorandumhoz csatolt változattól – a szerző észak-déli irányban mintegy 2500 km, kelet-nyugati irányban mintegy 1000 km kiterjedésű területsávot (összesen 2,5 millió km²-t) jelölt ki a nyolc közép-európai ország számára. E verzió szerint a Magyarországnak jutó terület határa északon nagyjából a Galana torkolatától (a Ngomeni-foktól) a Viktória-tó déli partjáig, délen pedig a Pangani torkolatától (Pangani kikötővárosától) a Malagarasi torkolatáig húzódott volna. Keleten és nyugaton természetesen az Indiai-óceán és a Tanganyika-tó képezte volna a határt. A kiszemelt gyarmati terület négy északi őrbástyája a Kráter-fennsík (öt 3000 méter feletti hegycsúccsal), a Loolmalassin (3382 m), a Meru (4566 m) és a Kilimandzsáró (5895 m) lett volna, délen pedig magyar területen futott volna a Dar es-Salaamot Kigomával összekötő vasútvonal utolsó, közel 400 km-es szakasza.⁴²

Hogy Pósa Endre 1935. évi tervezete eljutott-e valaha Kánya Kálmánhoz, csak találgatni tudjuk. Az azonban tény, hogy Pósa levelére ismeretlen kéz felírta: „ad circulandum” és „Pol. oszt. (szórakoztatásul)” – s talán épp a külügyminiszter volt az, aki ilyen ajánlással köröztette a küldeményt közeli kollégái között. Kánya szarkazmusát és vitriolos iróniáját ismerve ezt nemcsak lehetségesnek, hanem egyenesen valószínűnek tartjuk. A Pósa-féle memorandumokon itt-ott idegen jelölések is találhatók – aláhúzások, felkiáltójelek, egy-egy szó –, de itt sem lehetünk biztosak abban, hogy ezek a külügyminisztertől származnak-e. Mindenesetre tény, hogy Kánya sem a „Pán-Közép-Európa” eszmét, sem a kelet-afrikai magyar gyarmatosítás koncepcióját nem építette be külpolitikájába.

*
**

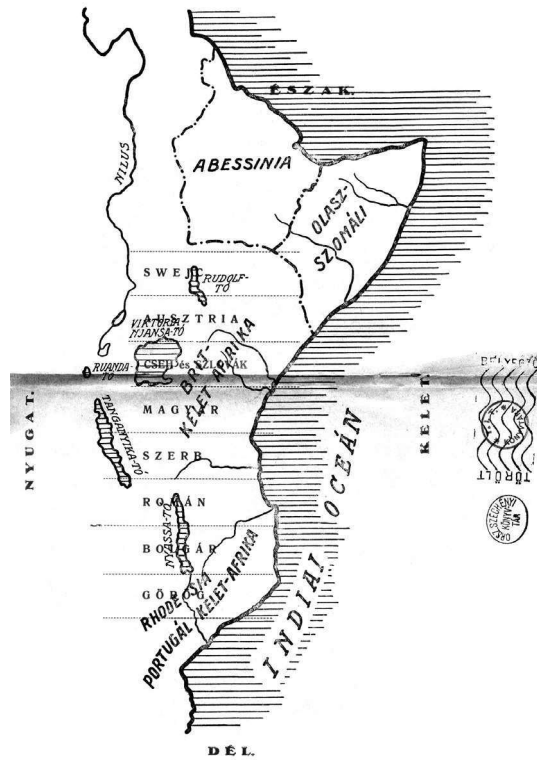
Bármilyen bizarrnak tűnjék is Pósa Endre ambiciózus területgyarapító tervezete, az afrikai magyar gyarmatosítás és kirajzás gondolata nem csak az ő képzeletét ragadta meg. Példa erre Paikert Alajos „Germán–Turán Államszövetség” tervezete, amelyet a szerző 1915 nyarán juttatott el Tisza István gróf miniszterelnökhöz. Ennek az Európa és Ázsia nagy részére kiterjedő konföderációnak (?) a keretében – a remélt háborús győzelem esetén – Magyarország területeket szerzett volna Dalmáciában, Bosznia-Hercegovinában és Szerbiában (esetleg Romániában és Besszarábiában is), Albánia élére pedig magyar fejedelem került volna, s nem maradt volna el a gyarmati terjeszkedés sem: Észak-Afrikában Barka (az ókori Cirenaica), Kelet-Afrikában Szomália, Nyugat-Afrikában pedig Francia-Kongó északi része lett volna magyar külbirtok.⁴³

Hasonló ötlet alapján, de az irodalmi fikció felől közelít a kérdéshez *Trenka Csaba Gábor* Egyenlítői Magyar Afrika című regénye, melyben a szerző eljátszik a gondolattal: mi lett volna, ha Németország megnyeri a világháborút, Hitlernek sikerül konszolidálnia hatalmát, s a tengelyhatalmak és szövetségeseik felosztják egymás között Afrikát? Ebben az új világrendben Magyarország Afrika nyugati partvidékén az egyenlítő környékén, „Német-Algériától” délre, nagyjából a mai Kamerun és Nigéria területén szervezi meg gyarmatát: Egyenlítői Magyar Afrikát (fővárosa: Hungarovill), mely – természetesen – állandó határkonfliktusban áll a román gyarmatosítókkal a Niger folyó környékén.⁴⁴

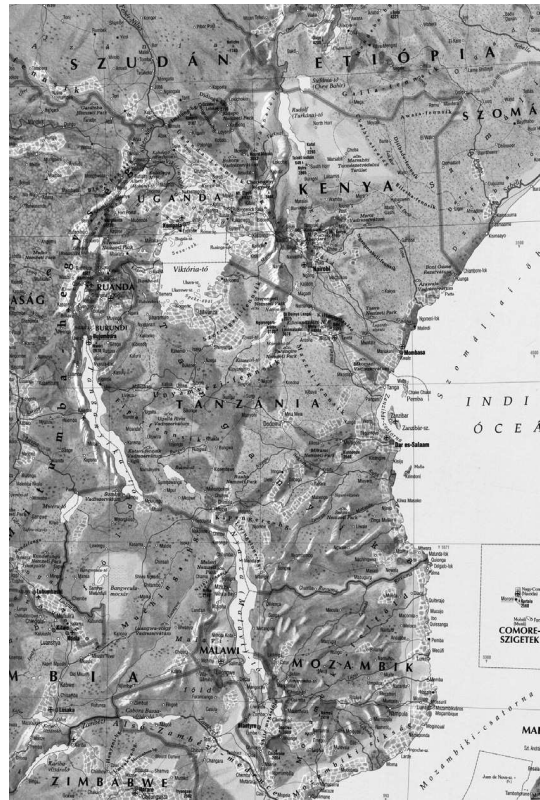
⁴² Pósa Endre 1934. 26–27.

⁴³ Romsics Ignác 2002: 41–42.

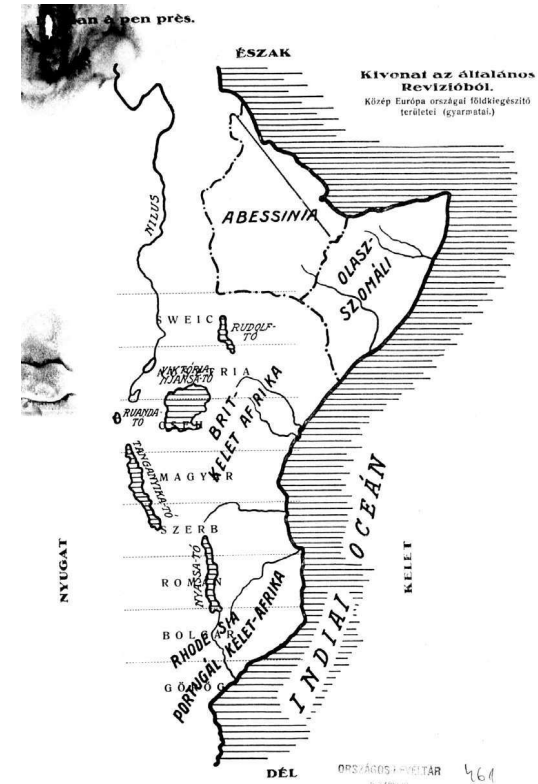
⁴⁴ *Trenka Csaba Gábor* 1991. A regényre Simon Attila hívta fel a figyelmemet, amiért ezúton is köszönetet mondok.

1. ábra. A „pán-közép-európai unió” kelet-afrikai gyarmatai Pósa Endre tervei szerint (1934)
 Forrás: Pósa Endre 1934: 26–27.

2. ábra. Kelet-Afrika politikai és természetföldrajzi térképe
 Forrás: Faragó Imre 2000: 77.

3. ábra. A „pán-közép-európai unió” kelet-afrikai gyarmatai Pósa Endre tervei szerint (1935)
 Forrás: MNL, OL, K 59, 57. cs., 1918–1944–29-II. rész, sz. n. 461.

Források

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (MNL, OL),
Külügyminisztérium, Elnöki osztály iratai (K 59)

Nyomtatott források:

- Faragó Imre (fel. szerk.):* Földünk térképeken. Világatlasz. 2. jav, bőv. kiad. Agát Térképészeti Kft. – Nyír-Kata Bt. – Szarvas András. Budapest 2000.
- Hahn Ferenc – Zsadányi Oszkár (szerk.):* Veszprémmegyei fejek. Emlékalbum a vármegye egyházi, hivatali, tudományos, társadalmi és közgazdasági reprezentánsairól. „Veszprémmegyei Fejek” Kiadóvállalat, Veszprém 1929.
- Moseley, Christopher – Asher, R. E. (gen. eds.):* Atlas of the World's Languages. Routledge, London – New York 1994.
- Nagy Ferenc (összeáll.):* Külügyminisztérium levéltára (1918–1945). II. köt. Külügyminisztérium, Utazás- és Útlevélyügyi Osztály – külképviselések – egyéb szervek, irathagyatékok. Repertórium. Magyar Országos Levéltár, Budapest 2007.
- Nagy Ferenc (szerk.):* Külügyminisztérium levéltára. I. köt. Külügyminisztérium. Repertórium. Magyar Országos Levéltár, Budapest 2003.
- Payne, Oliver (ed.-in-chief):* National Geographic Atlas of the World. Revised 6th edition. National Geographic Society, Washington 1992.
- Rainer Pál (öszeáll.):* „Imádkozzék édes hazánkért...!” Laczkó Dezső piarista házfőnökhöz, főgimnáziumi igazgatóhoz, a Veszprémvármegyei Múzeum igazgatójához írt levelek az I. világháború idejéből, 1914–1919. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém 2010.

Hivatkozott irodalom

- Bándi László:* A veszprémi nyomdászat két évszázada. Pannon Nyomda, Veszprém 1989.
- Fodor István:* A bantu nyelvek. MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, Budapest 2007.
- Gutheil Jenő:* Egy régi könyvesbolt félszázados jubileumára. Veszprémi Szemle (2008: 10.) 3–4. 105–109. (Első megjelenése: Veszprémi Hírlap, 1934. január 21. 1–3.)
- Hamar Imre:* A kétszáz éves Pósa-ház. Veszprémi Szemle (1994: 2.) 2. 21–33.
- Kurtz, Laura S.:* Historical Dictionary of Tanzania. Scarecrow Press, Metuchen–London 1978.
- Pósa Endre:* A nincstelenek és a munkanélküliek. Dr. Jabez T. sunderlandi lelkész, kalkutai cikke nyomán közli: *Pósa Endre*. Pósa Endre Könyvnyomdája, Veszprém 1934.

- Pósa Endre*: Utazás Londonba az angol–magyar cserevonattal. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém 1933. (Első megjelenése három részben: Veszprémi Hírlap, 1933. augusztus 27. 3–4.; 1933. szeptember 3. 4–5.; 1933. szeptember 10. 2–3.)
- Romsics Ignác*: A magyar birodalmi gondolat. In: Nem élhetek birodalom nélkül. Szerk. *Gombár Csaba – Volosin Hédi*. Helikon–Korridor, Budapest 2002. 41–81.
- Taylor, J. Clagett*: The Political Development of Tanganyika. Stanford University Press, Stanford 1963.
- Trenka Csaba Gábor*: Egyenlítői Magyar Afrika. Polygon, Budapest 1991. (Újabb kiadása: Agave, Budapest 2010.)